

6. Bobrownicka M. Ambiwalentna funkcja mitu słowiańskiego w procesie odrodzenia narodowego Słowian Zachodnich i Południowych / M. Bobrownicka // Z polskich studiów slawistycznych. Literaturoznawstwo, folklorystyka, problematyka historyczna. – Warszawa : Energia, 1992. – Seria VIII. – S. 11–17.

7. Gil D. Za krzyż święty, za wolność złotą / D. Gil. // Przemiany w świadomości i kulturze duchowej narodów Jugosławii po 1991 roku. – Kraków : Wyd-wo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1999. – S. 87–102.

Джерела

1. Зора Галицка. [газета] – Выдаватель и зарѣчающій Редакторъ. А. Павенцький. – Львѣвъ : Типомъ Инститѣта Ставропіганьского. Выходить два раза на тыждень въ Средѣ и въ Сѣботѣ. – 1848. – Ч. 1–2.

2. Зоря Галицка. [газета] – Выдаватель и зарѣчающій Редакторъ. А. Павенцький. – Львѣвъ : Типомъ Инститѣта Ставропіганьского. Выходить два раза на тыждень въ Средѣ и въ Сѣботѣ. – 1848. – Ч. 3-41; Зоря Галицка. [газета] – Выдаватель и зарѣчающій Редакторъ. А. Павенцький. – Львѣвъ : Типомъ Михаїла Порембы. Выходить два раза на тыждень въ Средѣ и въ Сѣботѣ. – 1848–1850.

3. Лѣрвакъ зъ надѣ Сяна. Изданный семинаристами Перемыскими въ пользу Дому Народного. – Перемышль : Книгопечатня соборной руской Капитулы, 1852. – 110 с.

4. Перемышлянинъ. Мѣсяцесловъ достопамятностей народнихъ на годъ 1851. – Перемишль: Типомъ собора руск. крилошанъ, 1850–1856. – 88 с.

5. Перемышлянинъ. Мѣсяцесловъ достопамятностей народнихъ на годъ 1857. – Перемышль : Типомъ Собора руск. крилошанъ, 1856. – 137 с.

УДК 811.161.2:398.91

Іван Думчак
(Івано-Франківськ)

ЯВИЩЕ АНТОНІМІЇ В УКРАЇНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

У статті розглянуто семантичні та структурні особливості антонімічних компонентів українських прислів'їв та приказок. Проаналізовано у складі паремій різні семантичні типи антонімів, досліджено їхні формально-структурні та стилістичні ознаки.

Ключові слова: антонім, прислів'я та приказки, семантичні та структурні типи антонімів, контекстуальна антонімія, стилістичні фігури.

Незважаючи на значну кількість сучасних наукових досліджень із фразеології, залишаються ще не висвітленими деякі аспекти фразеологічних одиниць. Під час поглибленого вивчення української фразеології чи то в шкільному курсі української мови (зокрема на факультативах), чи то навіть у вузівському на особливості формальної та семантичної структури паремій, які є органічною частиною фразеологічної скарбниці мови, звертають мало уваги. Паремії є специфічними стійкими відтворюваними мовними одиницями, бо «постають із пам'яті як мовленнєві реакції на типовість подій та явищ. Причому ці одиниці не є їхніми ідентифікуючими відбитками. Мета актуалізованої паремії – не кваліфікувати позамовну дійсність, а характеризувати та оцінювати її. За допомогою паремійного вислову мовець намагається вплинути на адресата, перейняти його власним ставленням до позначуваного» [3, с. 3].

Прислів'я і приказки «становлять кліше і використовуються в ролі знаків, їхнє значення може мотивуватися, вони можуть мати омоніми, синоніми й антоніми, здатні займати певне місце в мовленнєвому ряді та мати набір споріднених форм для цього місця, тобто вони включені в систему синтагматично-парадигматичних відношень мови» [2, с. 424]. Паремії як одиниці фразеологічного фонду є різноманітними як у семантичному, так і в структурному аспектах. Наявність у їхньому складі антонімічних компонентів свідчить про відображення в мові суперечливої сутності різних явищ, а також є результатом вираження протилежних відношень між предметами, властивостями і процесами об'єктивної дійсності. В україністиці антонімію у структурі фразеологізмів досліджувала Н. М. Бобух [1], звернувши увагу на формально-логічне підґрунтя антонімії, типологічні різновиди антонімів, шляхи їхнього виникнення у складі фразеологізмів (паремії не були залучені для аналізу). У русистиці на матеріалі російської мови виконане дослідження Синюк В. Б. [8], на матеріалі германських мов – дослідження Ольшанського І. Г. [4] та Єльянної Н. М. [4]. На сьогодні в українському мовознавстві нема спеціальних досліджень, які аналізують опозиції у структурі паремій. У цій статті ми ставимо за мету описати семантичні та стилістичні особливості антонімічних протиставлень у складі українських прислів'їв та приказок. **Завданнями** наукової розвідки є аналіз різних семантичних типів антонімів, дослідження їхніх формально-структурних та стилістичних ознак. Матеріалом для дослідження слугував збірник «Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини [7].

Як відомо, антоніми – це слова з протилежними значеннями. За семантичною ознакою антоніми поділяють на: 1) градуальні (контрарні); 2) комплементарні; 3) векторні. У мовознавчій літературі дослідники виокремлюють ще один тип антонімів – контрадикторні. Утворення

антонімічної пари за допомогою префікса **не** має бути пов'язане із передачею нового, протилежного значення (напр.: *воля – неволя* (ярмо, рабство, ув'язнення); *правда – неправда*). За формально-структурною ознакою антоніми поділяють на різно- і однокореневі. За стилістичною ознакою – на загальнономовні і контекстуальні.

У прислів'ях і приказках найбільше представлені градуальні антоніми, «що позначають два діаметрально протилежні (за мірою або ступенем вияву) видові поняття певного родового поняття. Це переважно поняття якості, кількості, дії, ознаки дії або якості. Таке родове поняття характеризується можливістю ступеневого зростання або спаду, відповідні антоніми не повністю покривають його, тому між його крайніми виявами можливі проміжні ланки» (9, с. 27). Напр.: *На чорній землі біла пшениця родить; На чорній землі жито сіють, а по білій собаки гавкають; Прийшов пізно, так завізно, прийшов рано, так не дано; Чим темніша ніч, тим ясніші зорі; Більше дасть вовни дурна овечка, як мудрий цап; Кінь молодий у гроші йде, а старий виходить; Хто рано плаче, той увечері сміється; Господар перший встає, останній лягає; Лучче погано їхати, чим хороше йти; Гірко зароби, а солодко з'їж; Заки ситий схудне, то голодний здохне; Не виїтала ворона замолоду у вирій, то й не полетить на старість; Де багато крику, там мало роботи; Високі гори мають глибокі доли; Біля сухого дерева й сире горить; Порожня бочка дзвенить, а повна мовчить; Восени багач, а навесні прохач; Ранні пташки воду п'ють, а пізні слізки ллють.*

Комплементарні антоніми «позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, які разом становлять певне родове поняття, без проміжних ланок» [9, с. 27]. Напр.: *І сліпа кобила везе, коли зрячий на возі сидить; Нічна зозуля денну перекує.*

Векторні антоніми позначають дві протилежно спрямовані або взаємно зворотні дії, явища, ознаки, напрями, відношення тощо. Використання векторних антонімів наявне у складі таких паремій: *З вітром прийшло, за вітром і пішло; Час мочить і час сушить; Ніч-мати всіх пригортає, а день розганяє; Грудень рік кінчає, а зиму починає; Як є початок, то і кінець буде; Днем раніше посієш, на тиждень скоріше збереш; Треба старе руйнувати, як є з чого нове будувати; Ще не зачалось, а вже скінчилось; Літо запасає, а зима з'їдає; Без часу вродився, без часу і згине; Сова вдень мовчить, а вночі кричить; Ще не зачалось, а вже скінчилось.*

Контрадикторні антоніми нами зафіксовані в прислів'ї *У неголодного на думці гульня, а в голодного – обід.*

У складі паремій найчастіше трапляються різнокореневі антоніми (напр.: *Чим нива чорніша, тим земля біліша; Де хто літував, хай там і зимує; Хто рано плаче, той увечері сміється; Корінь праці гіркий, але*

овоч *солодкий*), дуже рідко – однокореневі (*Ніч його понесла, ніч його принесла; У неголодного на думці гульня, а в голодного – обід*).

Часто в українських пареміях трапляються випадки контекстуальної антонімії, коли слова набувають протилежного значення тільки в певному контексті на основі вживання слів у переносному значенні. Наприклад: *Гладь коня вівсом, а не батогом; Не виливай каламутну воду, доки чисту не найдеш; Він добрий жнець, як вузький загонець, а як широка нива, то бестія лінива; Від чого бик (віл) брикає, від того кінь здихає; Порожня бочка дзвенить, а повна мовчить; Ліпше своє болото, як чуже золото; Чия би корова ричала, а твоя би мовчала; Краще днесь горобець, як завтра голубець.*

Антоніми виражають контраст, протилежність, оприявлюють внутрішні суперечності явищ. На основі антонімії створюються такі художні прийоми, як антитеза, оксиморон (оксюморон), іронія та ампліфікація.

Антитеза – це «фігура мови, що полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їх мовних виражень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту (увиразнення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичного співіснування тих чи інших понять і т. ін.)» [9, с. 26]. Основним засобом творення антитези є антоніми. Пор.: *Мале тілом, та велике ділом; Корінь праці гіркий, але овоч солодкий, Мала вода – великий шум, Гірко зароби, а солодко з'їж; Добрий горщик, та поганий борщик; Хто на гарячій попечеться, той і на зимне дує; З брудної води ще ніхто чистим не вийшов; В орача (коваля) руки чорні, та хліб білий; Тиха вода береги лупає, а бистра йде та й перейде.*

Оксиморон – це «фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи. В основі оксиморону часто лежить поєднання двох антонімів» [9, 400]. Використання оксиморону наявне в таких пареміях: *Білий, як циганська литка* (тобто чорний); *Красива, як свиня сива; Зимою сонце крізь плач сміється.*

Іронія, як відомо, вживається з метою прихованого глузування або легкого добродушного жарту. Опозиційні зіставлення використовуються з метою підсилення іронії чи гумористичної ситуації. Пор.: *Полюби гіркеньке, а тоді буде солоденьке; Буде погода: насподі болото, а зверху вода; Вітер добрий при стозі, а злий при морозі; В липні надворі пусто, зате в полі густо; Покірне телятко дві матки ссе, а зле ні одної; Добра кобила: згори біжить, а впаде – лежить; Зароблений сухар краще краденого бублика; Робота чорна, а грошки білі.* Прислів'я і приказки іноді будуються на основі «прихованої» антонімії, яка, власне, і

використовується для іронічної характеристики [див. 6, с. 24]: *Така хата тепла, що спотієш дрижати; Любить, як вовк порося (тобто не любить); Дивиться лисичкою, а думає вовком; Добрий баранчик, та по-вовчому вие; Розжалобився, як вовк над поросям – від'їв ніжки та й плаче.* У таких пареміях антонімічні відношення зумовлені контекстом.

У прислів'ях і приказках можливе й ампліфікаційне²⁵ накопичення антонімів, напр.: *Кували ковалі: то великі, то малі; За солодкі ночі гіркі дні приходять; Своя мазанка ліпша чужої світлиці; Сьогодні густо, а завтра пусто; Ловися, рибко, велика й маленька.*

Отже, антоніми у складі паремій виконують різноманітні функції: а) виражають семантичні опозиції, які виокремлені в такі типи: градуальні (контрарні), комплементарні, векторні і контрадикторні. Найчастіше в прислів'ях і приказках використовуються градуальні й векторні антоніми, поодинокі – комплементарні та контрадикторні; б) є засобом творення на рівні синтагматики фігур мови (оксиморону, антитези, іронії, ампліфікації), що сприяє емоційному наповненню, національному колориту мовної одиниці; в) виконують естетичну функцію, передають аксіологічні орієнтири українців. Перспективним є, на нашу думку, саме дослідження аксіологічного та дидактичного потенціалу українських прислів'їв та приказок.

Аннотація

В статье рассматриваются семантические и структурные особенности антонимических компонентов украинских пословиц и поговорок. Анализируются в составе паремий разные семантические типы антонимов, исследуются их формально-структурные и стилистические качества.

Ключевые слова: антоним, пословицы и поговорки, семантические и структурные типы антонимов, контекстуальная антонимия, стилистические фигуры.

Summary

The article deals with the semantic and structural features of antonymic components in Ukrainian proverbs and sayings. Different semantic types of antonyms are analyzed within paremias, their formal structural and stylistic features are investigated.

Key words: antonym, proverbs, sayings, semantic and structural types of antonyms, contextual antonyms, stylistic figures.

Література

1. Бобух Н. М. Антоніми та фразеологізми з семантично протилежними компонентами / Н. М. Бобух // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 62–67.

²⁵ Ампліфікація – це стилістична фігура, яка утворюється спеціальним поширенням вислову однотипними мовними одиницями [10, 364].

2. Демський М. Т. Пареміологія / М.Т. Демський // Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

3. Дуденко О. В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О.В. Дуденко. – К., 2002. – 19 с.

4. Эльянова Н. М. О некоторых особенностях парных фразеологических единиц современного английского языка и их стилистической дифференциации / Н. М. Эльянова // Учен. зап. Ленингр. гос. у-та, 1959. – №253. – С. 98–112.

5. Ольшанский И. Г. Парные сочетания слов современного немецкого языка (семантика, структура, сочетаемость): автореф. дис... канд. филол. наук / И. Г. Ольшанский. – М., 1965. – 23 с.

6. Полюга Л. М. Про антоніми та їх використання / Л. М. Полюга // Повний словник антонімів української мови. – 3-є вид., допов і випр. – К.: Довіра, 2006. – С. 9–25.

7. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського; Упоряд. М. М. Пазяк; Відп. ред. С. В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1989. – 480 с.

8. Синюк В. Б. Фразеологізми с антонимичними компонентами: автореф. дис... канд. филол. наук / В.Б. Синюк. – М., 1976. – 24 с.

9. Тараненко О. О. Антитеза. Антоніми. Оксиморон / О. О. Тараненко // Українська мова. Енциклопедія. Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – 752 с.

10. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1973. – 587 с.

УДК. 811.111:133.522.1-057.87

Геннадій Калашніков
(Івано-Франківськ)

СПОРТИВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ СПОРТИВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті висвітлене питання роботи з спортивною термінологією під час занять з іноземної мови на факультетах фізичного виховання та спорту. Розглянуті особливості організації занять з